

LEIF BLOMQVIST

Hedelmäpuumme

LAJIT JA HOITO

MINERVA

Hedelmäpuumme

LEIF BLOMQVIST

Hedelmäpuumme

LAJIT JA HOITO

Ruotsin kielestä kääntäneet
Hellevi Kytölä ja Paula Autio

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

www.minervakustannus.fi

Ruotsinkielinen alkuperäisteos Leif Blomqvist: *Våra fruktsorter*, 2010
© Leif Blomqvist

Suomenkielinen laitos
© Leif Blomqvist ja Minerva Kustannus, 2023
Suomennos: Hellevi Kytölä ja Paula Autio

Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Valokuvat:

Leif Blomqvist, mikäli ei muuta ilmoiteta.

Jan Holmgård s. 11

Carina Wikman s. 13

Pietarsaaren Museo/Ingolf Friman s. 17

Jaana Kuoppamaa s. 26

Mika Raivonen s. 94, 114, 160

Sylve Rolandsson s. 115

Risto Tahvonen s. 125, 128, 145, 158, 159, 180

Martti Lahtinen s. 134

Inger Hjalmarsson s. 163

Simo Tommola s. 212

Marjatta Uosukainen s. 213, 214

Ingevald Fernqvist s. 229

Jaan Kivistik s. 215, 261, 263

Jarmo Palokallio s. 253

Eric Håkansson s. 256

Luonnokset, piirrookset ja hedelmäasetelmat: Anette Engström

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-375-722-6

Painettu EU:ssa, 2023

Kiitokset

Haluan kiittää kaikkia, jotka ovat eri tavoin auttaneet minua toteuttamaan tämän kirjan. Kiitos toimittaja *Jarmo Palokalliolle* ja Tommolan tilan puutarhurille *Simo Tommolalle*, jotka antoivat valokuvata puutarhojaan ja jakoivat myös arvokasta tietoa kirsikoista ja luumuista. Tohtori *Marjatta Uosukaiselle* kiitokset siitä, että hän vastasi minulle kärsivällisesti luumuja koskeviin kysymyksiini. Kiitos myös Viroon, pomologi *Jaan Kivistikille*, joka auttoi tiedoillaan virolaisista luumulajikkeista. Haluan myös kiittää suuresti toimittaja *Nina Holmlundia* kirjan kieliasun tarkistuksesta sekä puutarhuri *Nina Forsmania* oikolukemisesta ja rakentavasta kritiikistä. Suurkiitokset myös Suomen tietokirjailijat ry:lle saamastani taloudellisesta tuesta.

*Vaikka tietäisin, että huomenna tulee maailmanloppu,
istuttaisin kuitenkin tänään omenapuun.*

Martti Luther

Kirjailijan aikaisemmat julkaisut

Äppel i norr, 2005

Pohjoisen omenat, 2005

Trädgårdens bär, 2007

Puutarhan marjat, 2008

Våra fruktsorter, 2010

Puutarhan hedelmäpuut, 2011

Rosor i norr, 2014

Pohjoisen ruusut, 2015

Våra trädgårdsbär, 2020

Puutarhamarjamme, 2022

Sisällys

Rakkaat hedelmämme.....	8	Borovinka.....	70	Lavia.....	108
Omenat	9	Dzin Pilariomena	71	Lepaan Liereä.....	109
Omena historiassa.....	10	Eppulainen	72	Lepaan Meloni.....	110
Omenan tulo Suomeen.....	11	Erstaa	73	Lobo.....	111
Omenan tulo Pohjanmaalle.....	12	Esterin Päärynäomena	74	Louhisaaren Ananas	112
Talvenkestävät lajikkeet	17	Gallen.....	75	Maikki.....	113
Omenapuu kasvitieteessä	20	Gerbyn Aikainen	76	Make.....	114
Hedelmäpuun lisäys.....	21	Gerbyn Astrakaani.....	77	Malmbergs Gylling.....	115
Perusrungot.....	24	Gerbyn Kaneli.....	78	Melba	116
Omenan kasvupaikkavaatimukset	27	Grenman.....	79	Moskovon Päärynäomena.....	117
Omenapuun istuttaminen	30	Gustavin Paras	80	Mummon Puu	118
Eri taimityypit.....	32	Hampus.....	81	Neristan	119
Omenapuiden lannoitus.....	34	Harlamovski	82	Norland.....	120
Omenapuiden leikkaaminen	35	Heta.....	83	Oranie	121
Omenan taudit ja tuholaiset.....	39	Hibernal.....	84	Orlovim	122
Pölytys.....	45	Huvitus.....	85	Oton Omena	123
Omenalajikkeen tunnistaminen.....	48	Hyvingiensis	86	Papirova	124
Omena-allergia	49	Isoäidin Jouluomena.....	87	Pekka.....	125
Puun hoito ensimmäisenä vuonna.....	50	Jalmarin Omena	88	Pekkala.....	126
Sadonkorjuu.....	52	Jeposmätto.....	89	Peräpohjola	127
Omenien varastointi	53	Jubilej Moskvj	90	Petteri.....	128
Herkku- vai talousomena.....	55	Josefiner	91	Pirja	129
121 eri omenalajikkeen esittely.....	56	Junost	92	Presidentti	130
Afrodita	57	Juuso.....	93	Punahilkka	131
Aholan Aikainen Vaha	58	Jättimelba.....	94	Punakaneli	132
Alexander	59	Kaniker	95	Raike	133
Ananaskaneli	60	Kapteenin Omena	96	Railamo.....	134
Anisovka	61	Kavläs.....	97	Ranta-Ahon Herkku	135
Antonovka.....	62	Keltakaneli	98	Ranta-Ahon Kultainen	136
Antonovka 600 g.....	63	Kerppolan Kesä.....	99	Rautell	137
Antonovka Safrannoje.....	64	Kersti	100	Rescue	138
Arbat	65	Kihlajaisomena	101	Räävelin Päärynäomena.....	139
Pilariomena.....	65	Konfetnoje Konfetnaja.....	102	Rupert	140
Astrakaani Gyllenkrok	66	Konsta	103	Räbyn Rubiini	141
Astrakaani Iso Kuulas.....	67	Korobovka.....	104	Safran Pohjola.....	142
Bergius	68	Kuhno	105	Salla	143
Borgovskoje	69	Kultainen Kitaika.....	106	Samo.....	144
		Lantun Talvi	107	Sandra.....	145

Sanna.....	146	Aunen Päärynä	186	Vanhan Vaasan Kriikuna.....	227
Sariola	147	Bessemjanka.....	187	Vetraz	228
Silva	148	Lada	188	Victoria	229
Snygg.....	149	Tohtorin Päärynä.....	189	Vilmitar.....	230
Sokerimiron	150	Tshizhovskaja.....	190	Kirsikat	231
Sparreholm.....	151	Moskovskaja.....	191	Kirsikat	232
Stenbock	152	Olga	192	Arttula.....	239
Suislepp.....	153	Pamjat Zhegalova	193	Carmine Jewel.....	240
Suomen Suurin	154	Pepi.....	194	Fanal.....	241
Syysjuovikas	155	Suvenirs	195	Huvimaja	242
Särsö	156	Tonkovjatka.....	196	Iso Kuulasmarjo.....	243
Sävstaholm	157	Vaasan Päärynä.....	197	Kirsa	244
Talvikaneli	158	Vekovaja.....	198	Latvian Matala	245
Talvikki	159	Luumut ja kriikunat	199	Nordia	246
Tobias.....	160	Luumut	200	Rauhala	247
Tsaarin Kilpi.....	161	Luumutyypit.....	201	Ruskeakirsikka.....	248
Turso	162	Arthur	206	Sikkola.....	249
Ukko-omena	163	Euraasia 21	207	Suklaakirsikka.....	250
Uslada	164	Himbergin Sinikriikuna	208	Varjomorelli	251
Uuskaneli.....	165	Inese	209	Yleinen Kuulasmarjo.....	252
Vaasan Talviomena	166	Kadri	210	Arthur	253
Valkea Astrakaani.....	167	Koetarhan Väskynä	211	Brjanskaja rozovaja	254
Valkea Kuulas.....	168	Kometa.....	212	Gärdebo	255
Valkea Nalif.....	169	Kuntalan Punaluumu.....	213	Hultsjö Svarta.....	256
Valkealan Syys.....	170	Kuokkala.....	214	Iput	257
Veiniöun	171	Liisu	215	Jurgita.....	258
Viirukaskaneli.....	172	Mi Tao Li Persikkaluumu.....	216	Leningrad Black.....	259
Virginialainen Ruusuomena	173	Nuuja.....	217	Lönneberga	260
Vuokko.....	174	Onega.....	218	Meelika	261
Zao Hong.....	175	Podarok Sankt-Peterburgu.....	219	Norri.....	262
Åkerö.....	176	Pölli Emma.....	220	Piret	263
Päärynät.....	177	Sattulan Keltaluumu.....	221	Sunburst.....	264
Päärynä	178	Savion Keltaluumu	222	Tontu.....	265
Päärynän viljeleminen	179	Silvastin Kriikuna	223	Tömmu	266
Viljely pohjoisessa	183	Sinikka Siniluumu	224	Vytenu Geltonoi	267
Yleinen Suomalainen Päärynä.....	184	Smedman.....	225	Zafir	268
Elokuun Päärynä.....	185	Tuna Luumu.....	226	Lähteet	269

Rakkaat hedelmämme

Omena on rakastettu hedelmä, jossa tuntuu olevan maagista voimaa. Omenoita on viljelty esihistorialliselta ajalta lähtien. Kirsikoitakin on kasvatettu vuosituhansia, ja ne ovat nykyään yksi maailman yleisimmistä hedelmistä. Luumut ja päärynät ovat tulleet puutarhoihimme vähän myöhemmin, kun niistä on saatu risteytettyä maistuvampia ja käyttökelpoisempia lajikkeita.

Omenassa on kuitenkin ollut jotain aivan erityistä. Mietipä vain, kuinka monen kansainvälisen yrityksen logossa esiintyy omena. Yhdysvaltain suurkaupungin New Yorkin yleisesti tunnettu lempinimi on ”The Big Apple”, ja esimerkiksi ruotsinkielinen omenaa tarkoittava sana toistuu useissa ruotsalaisissa sukunimissä.

Omenoita, päärynöitä ja kirsikoita viljellään Suomessa nykyään enemmän kuin koskaan ennen. Ilmasto on muuttunut suotuisemmaksi, mutta myös lajikkeita on huomattavasti enemmän kuin vaikkapa 10 vuotta sitten.

Haluan tämän kirjan avulla innostaa ihmisiä istuttamaan uusia hedelmäpuita ja auttaa heitä valitsemaan lajikkeita nykyisestä lajikeviidakosta. Lisäksi annan vinkkejä ja neuvoja, jotta jokainen onnistuu kasvatuksissaan. Mikäs sen ihanampaa kuin nauttia loppukesän aamuna itse kasvattamistaan omenoista, päärynöistä ja kirsikoista!

Leif Blomqvist, joulukuu 2010

Omenat

Omena historiassa

Omena on kenties maailman rakastetuin ja tunnetuin hedelmä. Omenaa kasvatettiin jo esihistoriallisessa Persiassa, josta se levisi Eurooppaan noin 5 000 vuotta sitten.

Omena on monelle tuttu jo Raamatusta ja erityisesti Aatamin ja Eevan tarinasta. Kysymys on oikeastaan väärinkäsityksestä, sillä Raamatussa ei sanota, että Eeva olisi ottanut tiedon puusta nimenomaan omenan. Omenaa alettiin käyttää luomiskertomusta käsittelevissä kirkkomaalauksissa vasta keskiajalla, ja omenan tuttuuden vuoksi pidämme itsestään selvänä, että luomiskertomuksessa oli kyse omenasta. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka tärkeä omena on ja on ollut meille.

Toinen esimerkki omenan tärkeydestä on tarina siitä, kuinka kreikkalaisen mytologian viinin jumala Dionysos loi omenan. Hän antoi sen lahjaksi Afroditelle, rakkauden jumalattarelle, ja näin omenasta tuli eroottisen rakkauden vertauskuva. Omenasta tuli myös hedelmällisyyden, terveyden ja vallan symboli.

Omenanviljely kehittyi valtavasti Rooman valtakunnan aikana. Silloin osattiin jopa jalostaa uusia

lajikkeita ja varttaa uusia lajikkeita perusrunkoihin. Kaikki tämä oli pitkälti sen ansiota, että valtakuntaan oli tuotu puutarhataitoisia syyrialaisia, juutalaisia ja foinikialaisia orjia.

Eri lajikkeille alettiin noina aikoina antaa nimiä. Columella esimerkiksi mainitsee nimeltä seitsemän omenalajiketta suuressa maanviljelyä käsittelevässä teoksessaan, joka ilmestyi vuonna 69 jKr. Columellan aikalainen Plinius mainitsee 25 lajiketta omenaa, 8 lajiketta kirsikkaa ja 36 lajiketta päärynää. Rooman ympäristön hedelmätarhat antoivat Pliniuksen mukaan omistajilleen paremman taloudellisen tuoton kuin maanviljelys.

Aikojen myötä omenanviljelytaidot levisivät pohjoisemmaksi. Ruotsin luostaripuutarhoihin omena saapui 1300-luvulla etelämpää tulleiden puutarhataitoisten munkkien mukana. Näistä luostaripuutarhoista tuli kuuluisia muun muassa omenatarhojensa ansiosta. Luostaripuutarhat toimivat myös taimistoina, ja niissä rahvas oppi istuttamaan ja kasvattamaan omenapuita.

Omenan tulo Suomeen

Valtaneuvos Erik Fleming oli aikaisin asialla aloittaessaan omenaviljelmänsä Paraisilla vuonna 1539. Hän oli tuonut vasta perustetulle hedelmätarhalleen useita omena- ja päärynälajikkeita Räävelistä eli nykyisestä Tallinnasta. Ehkä vieläkin aikaisemmin viljelyn aloitti Viipurin linnan hallitsija Kaarle Knuutinpoika Bonde. Kreivi Pietari Brahe istutti sekä omena- että kirsikkapuita 1600-luvulla.

Samalla vuosisadalla Turun hovioikeuden silloinen presidentti Juho Kurki istutti Aurajoen suulle Turunmaalle omenaviljelmän, joka menestyi hyvin ja josta kirjoitettiin paljon. Kurki jopa toimi omenien kuninkaallisena hovihankkijana.

Lohjan pappilaan istutettiin ensimmäiset omenapuita vuonna 1783. Lohjasta tulikin sittemmin Suomen tärkeimpiä omenaviljelyalueita.

Komea huvimaja on taas saatettu entiseen loistonsa sitä ympäröivien omenapuiden ja muiden hyötykasvien kera.

Omenan tulo Pohjanmaalle

Rovasti *Gabriel Aspegren* Pedersören seurakunnasta oli myös aikaisin asialla, kun hän perusti hedelmäpuutarhansa 1760-luvulla. Silloin elettiin hyötypuutarhojen aikakautta, ja rovasti Aspegren otti tehtäväkseen valistaa talonpoikia ja rahvasta puutarhaviljelyssä. Rovasti Aspegren oli uranuurtaja alalla, koska kukaan muu ei ollut kokeillut vastaavaa aiemmin. Vuosia kestäneen entistämistyön ansiosta Aspegrenin puutarha on taas toiminnassa.

Rovasti Gabriel Aspegren (1708–1784)

Tuoreen omenan on täytynyt olla melkoinen sensaatio Pedersören suurpitäjässä 1760-luvulla. Kenties sellaista oli päässyt maistamaan joku sotilas Pohjanmaan rykmentin pitkällä marsseilla kaukana kotiseuduilta tai rahtimies Viipuriin, Pietariin tai Tukholmaan tekemillään pitkillä matkoilla. Kun Gabriel Aspegren tuli Pedersöreen seurakunnan kirkkoherraksi vuonna 1754, hän saapui

seudulle, jolla ihmiset elivät yksinkertaisesti, usein köyhinä ja todennäköisesti myös aliravittuina yksipuolisen ruokavalion takia. Perusravintoa olivat ruis, ohra ja nauriit. Rannikkoseudun ja jokilaaksojen ihmisillä oli ruokapöydässään myös kalaa. Aspegren laittoi alueella alulle myös perunanviljelyn. Vuosien 1760–68 aikana Gabriel perusti pääraakenuksen itäpuolella olevan suuren puutarhan, joka pengerrerrettiin ja ympäröitiin korkealla kivimuurilla. Kun ensimmäiset omenat kypsyivät Rosenlundin pappilassa, aivan Pietarsaaren kupeessa, oli Gabrielin pakko korottaa puutarhaa ympäröiviä kivimuureja puuaidalla, jotteivät kutsumattomat vieraat

päässeet puutarhaan uusia hedelmiä ihmettelemään.

Gabriel sai edistykselliset ideansa luultavimmin Uppsalan yliopistosta, jossa hän oli opiskellut ja suorittanut maisterintutkintonsa – samaan aikaan Carl von Linnén kanssa. Gabriel Aspegrenin poika Hans Henrik raportoi vuonna 1777: ”Istutetuista hedelmäpuista on omenapuissa ollut hedelmiä viime vuonna ja nyt tänä vuonna pappilan neljässä

Ansari on rakennettu alkuperäisten piirustusten mukaan. Siinä on alkuperäisen käyttötarkoituksen lisäksi kahvila ja kokoustilat.

omenapuussa huomattavan paljon. Kirsikat ja luumut eivät tahdo edistyä, mutta kylläkin tammet, vaahterat, villikastanjat, pähkinäpensaat, siperianhernepuut, sireenit ja karviaismarjapensaat.”

Valitettavasti 1700-luvun omenalajikkeet eivät soveltuneet Pedersören kylmään ilmastoon, minkä vuoksi monet niistä paleltuivat. Rosenlundin puutarhuri joutui ottamaan syyn niskoilleen, ja Gabriel Aspegren erotti hänet.

Pietarsaaren seudun seurakuntayhtymä teki 1990-luvun loppupuolella aloitteen puutarhan entisöimisestä, koska puitteet siihen – puutarhaa ympäröivät kivimuurit, portti ja kaksi lammikkoa – olivat edelleen olemassa.

Huvimaja, ansari ja kasvilavat rakennettiin uudelleen EU:n sekä Pietarsaaren, Pedersören ja Luodon kuntien antamalla avustuksilla. Vuonna 2002 oli ensimmäinen viljelyskausi. Aspegrenin nimeä kantava

puutarhayhdistys perustettiin vapaaehtoisen panostuksen saamiseksi.

Pääteemana on nykyäänkin omenanviljely, vaikka puutarha toimii muuten luonnonmukaisesti viljeltyinä hyötypuutarhana. Puolet puutarhasta on vuokrattu viljelypalstoiksi.

Nykyisessä omenanviljelyssä pyritään huomioidaan paikan historialliset aspektit. Omenapuita on istutettu kaiken kaikkiaan 70 eri lajiketta, aina vanhoista 1700-luvun lajikkeista moderneihin vastakehitettyihin lajikkeisiin.

Hans Henric Aspegrenin vuonna 1777 laatima karttapirros Rosenlundinmäen viljelmästä.

Oscar Syring

Taimistomies, pomologi Oscar Syring Vaasan Gerbyssä sijainneesta Syringin taimistosta oli maineikas ja tunnettu kautta Pohjanmaan. Liioittelematta voi sanoa, että hän aloitti kaupallisen omenanviljelyn Pohjanmaalla. Hän ei välittänyt siitä, että monien mielestä oli sulaa hulluutta istuttaa hedelmäpuita niin pohjoiseen kuin Vaasan seudulle, vaan istutti ensimmäiset 600 omenapuutaan vuonna 1919. Ensimmäisen sadon hän sai korjata vuonna 1922, samana vuonna, jolloin hänen ensimmäinen vaatimaton taimistohinnastonsa ilmestyi. Syring perusti nimittäin hedelmäviljelmänsä yhteyteen pienen taimiston, jossa hän pystyi pitämään lähiympäristöä varten kaupan marjapensaita ja hedelmäpuita.

Syring kirjoittaa, että aluksi oli puutetta marjapensaiden taimista ja ylitarjontaa hedelmäpuiden

taimista. Ihmiset eivät siihen aikaan uskoneet, että omenapuita kannattaa ostaa ja istuttaa Vaasan seudulle. Myöhemmin tilanne muuttui päinvastaiseksi. Omenapuidensa ansiosta Syringistä tuli tunnettu koko maassa. Syringin nuorimman tyttären Margitin mukaan Syringin taimistolla vartettiin ja tuotettiin joinakin vuosina 10 000 hedelmäpuuta seitsemän hehtaarin alalla.

Vuosikymmeniä hedelmäpuita kasvattaessaan Syring tuli samalla koeviljelleeksi lähemmäs sata eri lajiketta. Hän seurasi tarkkaan niiden kehitystä sekä taimistossa että hedelmäviljelmillä ja sai näin kerättyä arvokasta tietoa eri lajikkeiden sopivuudesta näille leveysasteille. Hän piti työtään osittain koekenttätoimintana.

Oscar Syring jalosti pitkän aktiivikautensa aikana melko suuren määrän omia lajikkeita, jotka levisivät ympäri Suomen ja herättivät huomiota ulkomaillaakin. Hänen lajikkeensa levisivät sekä Ruotsiin että Islantiin, joissa niitä koeviljeltiin. Useita hänen jalostamiaan lajikkeita arvostetaan vielä nykypäivänäkin.

Oscar koeviljeli lajikkeita monta vuotta ja esitteli ne yleisölle sitä mukaa kun ne osoittautuivat Pohjanmaan ilmastoon sopiviksi. Esimerkiksi vuoden 1943 hinnastossa olivat kaupan lajikkeet Gerbyn Astrakaani, Gerbyn Talviomena ja Gerbyn Kaneli. Myöhemmin tulivat lisäksi muun muassa Gerbyn Aikainen ja Vaasan Talvi. Nämä lajikkeet kuvaillaan kirjassa jäljempänä.

Syringin taimiston esittelypöytä omenäyttelyssä. Oscar Syring sai useita kunniamerkkejä hienoista omenistaan.

1950-luvun lopussa Syring jäi toiminnastaan eläkkeelle, eikä työlle löytynyt jatkajaa. Oscar Syring kuoli 25. huhtikuuta vuonna 1968, 84 vuoden ikäisenä. Hänen muistonsa elää yhä – eikä vähiten hänen omenalajikkeissaan, joita viljellään ympäri maata.

Äppelviken

Vaasassa oli Oscar Syringin lisäksi lukuisia intomielisiä omenanviljelijöitä. Yksi heistä oli Alvar Finne, toimelias ja menestynyt diplomiekonomi ja puutarhuri. Hän toimi vuosina 1928–1964 johtajana päivittäistavarakauppa Kahvi-Kompaniassa. Turvatakseen

Oscar Syring polkupyörineen oli tavallinen näky Gerbyssä Vaasassa 1930- ja 1940-luvuilla. Tässä yhdessä vaimonsa Fannyn kanssa.

Alvar Finne poikansa Rolfin kanssa.

Monet omenat kypsyvät herkullisen läpikuultaviksi. Tässä lajike Astrakaanin Iso Kuulas, joka on kehittynyt hyvin.

toimitukset kauppa-liikkeisiinsä Finne istutti taitavana puutarhurina 300 omenapuuta Gerbyn Äppelvikeniin. Puiden lisäksi hän istutti 600 marjapensasta. Viljelmä perustettiin vuonna 1936, ja se laajeni aikaa myöten 1,5 hehtaarin kokoiseksi omenaviljelmäksi, joka takasi Finnelle riippumattomuuden epävarmoista vihannes- ja hedelmätoimituksista maan muista osista. Omenatarhasta tuli suuri menestys, ja sitä hoitivat Alvarin johdolla lähinnä gerbyläiset kausityöntekijät ja suku.

Alvarin veli Jarl Finne kirjoitti usein *Vasabladetiin* Äppelvikenin elämää käsitteleviä pakinoita nimimerkillä Flanör. Hän kirjoitti 1. lokakuuta 1952: ”Täällä saa kirjaimellisesti omenanpureman kuljeskellessaan Bergiuksen ja Melban, Antonovkan ja Anisovakan, Jägerhornin ja Rosenthalerin, kirkkaiden astrakaanien ja eriväristen kanelien, valkeiden kuulaiden ja syysjuovikkaiden ja muiden tällaisten pomologisten hienouksien ja omenalajikkeiden joukossa, jotka olisivat asettaneet entisen Aatamin vaikeamman valinnan eteen kuin Eevan ainoa omena, niin hyvässä kuin pahassa. – – Pää menee pyörälle maku- ja väriaiestimusten monimuotoisuudesta ja sointuvista ulkomaisista nimistä. Äppelvikenin oma erikoislajike ei ole kuitenkaan vielä saanut nimeä.” Tätä erikoisuutta Kahvi-Komppania myi nimellä Kesäherkku (ruotsiksi Sommar delikatess), ja äppelvikeniläiset kutsuivat sitä nimellä Gulingarna. Alvar oli varttanut 25 oksaa lajikkeesta, jota luuli Valkeaksi kuulaksi. Kävi kuitenkin ilmi, että kyseessä olikin paljon parempi ja kestävämpi keltainen lajike, jolla oli kiinteä, happoinen malto ja joka kypsyi syyskuun alkupuolella.

Alvar Finne osallistui jopa omenanäyttelyihin ja sai useita kunniamainintoja hienoista hedelmistään. Hedelmätarhan toiminta supistui 1960-luvun lopussa, kun kilpailu tuontiomienien kanssa kävi liian kovaksi.

Talvenkestävät lajikkeet

Suomessa on nykyisin valtavan paljon ainutlaatuisen talvenkestäviä omenalajikkeita. Selityksiä niiden suureen määrään on useita.

Jokaisella ”laukkuryssällä” oli oma alueensa, jolla hän liikkui. Tavaravalikoima vaihteli myyjän mukaan.

1700-luvulla Suomessa kasvatettiin lähinnä samoja lajikkeita kuin Ruotsissa. Nämä usein keskieuropalaista alkuperää olevat lajikkeet olivat yleensä huomosti ilmastoomme sopivia.

Venäjän vallan aika

Suomeen alkoi virrata uusia lajikkeita idästä niiden noin 100 vuoden aikana, jolloin Suomi kuului Venäjään. Nämä lajikkeet olivat yleensä talvenkestävämpiä kuin Keski-Euroopasta Ruotsin kautta tulleet. Useimmat silloin maahamme saapuneet lajikkeet tulivat Viipurissa sijainneen Regelin taimiston kautta. Tällä taimistolla on ollut suuri merkitys Suomen hedelmänviljelylle ja lajikerunsaudelle. Taimisto toimi 1800-luvun lopussa, ja sen loistokausi oli 1880- ja 1890-luvuilla.

Venäläiset kulkukauppiat

Venäjältä on tullut Suomeen paljon lajikkeita myös ”laukkuryssien” mukana. Nämä kulkukauppiat matkasivat talosta taloon myyden tuotteitaan.

Jokaisella heistä oli oma reviirinsä, jolla he kävivät vuodesta toiseen.

Kauppiaiden tavaravalikoima vaihteli keittoasioista saippuoihin. Joillakin oli valikoimissaan myös hedelmäpuiden taimia. Tämä selittääkin, miksi joihinkin osiin Suomea on siunaantunut paljon enemmän omenalajikkeita kuin toisiin. Saarijärvi–Kyyjärvi–Karstula-seudulla on erityisen suuri valikoima omenalajikkeita, joiden tiedetään tulleen sinne juuri kulkukauppiaiden mukana. Esimerkiksi Pekkala-lajikkeen tiedetään saapuneen Kyyjärvelle juuri ”laukkuryssän” reppussa vuonna 1911.

Kulkukauppiasta pidettiin, koska he toivat mukanaan uutuuksia suuresta maailmasta. Tavataan

sanoa, että he opettivat suomalaiset peseytymään. Venäläiset kulkukauppiat olivat tunnettuja hyvästä hygieniastaan, ja heillä oli myytävänä muun muassa saippuaa. Lapset pitivät kovasti kulkukauppiaiden käynneistä, koska näillä oli usein mukanaan makeisia, joita he avokätisesti tarjosivat.

Kulkukauppiat eivät olleet nimityksestään huolimatta etnisesti venäläisiä, vaan talonpoikia Itä-Karjalasta. Kylmiltä alueilta tulevana he ymmärsivät talvenkestävyyden merkityksen, ja heidän tuomansa omenalajikkeet sopeutuivat hyvin Suomen kylmiin talviin.

Siementaimet

Vaikka Suomessa oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa taimistoja, ei monenkaan kansalaisen asema ollut sellainen, että he olisivat voineet ostaa taimia suoraan taimistosta. Kansa oli köyhää, ja niinpä se kylvi ostotaimien sijasta siemeniä, joista kasvoi joissakin tapauksissa käyttökelpoisia ja muutamista oikein hyviäkin omenoita. Suurimmasta osasta siemeniä kasvoi puita, joiden hedelmät olivat karvaita tai muuten täysin käyttökelvottomia. Pala mielenkiintoista historiaa ovat myös sota-aikana Ruotsista saadut lahjoitussiemenet.

Jokainen siemenestä kasvanut omenapuu on aivan uusi lajike. Niitä kutsutaan siementaimiksi, ja ne ovat lähes aina vanhempiaan heikompileatuisia. Joskus voi kuitenkin käydä niin, että siemenestä kasvaa puu, joka päihittää vanhempansa ja jonka hedelmät ovat vieläkin parempia. Tällaisen siementaimen lisäksi ottava puutarhuri saa myös oikeuden keksiä sille lajikenimen, jolla se jatkossa tunnetaan ja erotetaan muista omenalajikkeista.

Omenapuu kasvitieteessä

Omenapuu kuuluu suureen *Rosaceae*-heimoon. Samaan heimoon kuuluvat myös muiden muassa ruusu, pensashanhikki ja pihlaja. Suku on nimeltään *Malus*, ja se käsittää 25 erilaista luonnonvaraista omenalajia, joista useimmat kasvavat Aasiassa ja Pohjois-Amerikassa.

Omenan kukka on kaksineuvoinen, ja siinä on 5 terälehteä, useimmiten vaaleanpunaisia tai valkoisia, viisi pientä vihreää verholehteä ja useimmiten 20 hedettä ja 1 emi (koiras- ja naaraspuoliset sukuelimet). Metsäomenapuu *Malus sylvestris* kasvaa Suomessa luonnonvaraisena vain Ahvenanmaalla ja muutamissa yksittäisissä paikoissa Lounais-Suomessa. Metsäomenapuu on valitettavasti katoamassa Suomen kasvistosta suojelusta huolimatta. Carl von Linné kuvailee metsäomenapuuta teoksessaan *Flora Oeconomica* ”happamaksi omenaksi, jota talonpojat keittivät maidossa ja vedessä, jotta se kelpaisi ruuaksi ja juotavaksi”. Linné kertoo myös, etteivät myyrät vahingoita sen juuristoa, minkä vuoksi se soveltuu varttamisessa perusrungoksi.

Oma viljelty omenamme *Malus domestica* ei kuulu maamme alkuperäiskasvistoon, mutta se on sopeutunut vuosisatoja kestäneen viljelyn aikana ankaraan ilmastoomme. Meillä kasvatetaan myös *Malus prunifoliaa*, jonka arvellaan olevan peräisin Kiinasta.

Triploidit omenat ovat usein mukuraisia, ja siemenkota on ontto.

Diploidit ja triploidit

Omenat, niin kuin monet muutkin kasvit, ovat ristipölytteisiä. Se tarkoittaa, että ne saavat geeninsä osittain vastaanottavan kukan siemenaiheesta ja osittain koiraspuolisesta sukusolusta, joka on muodostunut toisen omenalajikkeen kukan heteessä.

Omenan solutumassa on normaalisti 34 kromosomia. Silloin lajiketta kutsutaan *diploidiksi*. Kromosomit jakaantuvat sukusoluissa niin, että naarassoluissa on 17 kromosomia ja koirassoluissa, siis siitepölyssä, myös 17 kromosomia. Tätä kutsutaan reduktiojoaksi. Hedelmöitymisessä kromosomimäärä palautuu jälleen normaaliksi. Koska munasolu ja siitepölyhiukanen tulevat eri lajikkeista, joilla kullakin on oma erityinen geenirakenteensa, tulee jokaisesta uudesta omenansiemenestä perimältään täysin ainutlaatuisen. Asia ei kuitenkaan ole aina näin yksinkertainen: kaikki lajikkeet eivät ole diploideja. On olemassa pieni määrä lajikkeita, jotka ovat *triploideja*. Niillä on sukusoluissa tapahtuneen häiriön vuoksi kolminkertainen geenistö. Niillä on siis 51 kromosomia (3 x 17) normaalien 34:n (2 x 17) sijaan. Nämä lajikkeet tuottavat useimmiten pieniä ja vajavaisia siemeniä sekä erittäin huonosti hedelmöittyvää siitepölyä. Omena kehittyi kuitenkin muuten täysin normaalisti, mutta sen siemenkota on usein ontto ja alikehittynyt. Siksi nämä lajikkeet eivät kelpaa pölyttäjiksi.

Kattava käsikirja Suomessa menestyvien hedelmäpuiden hoidosta

Teos esittelee lähes 200 Suomessa kasvatettavaa hedelmäajiketta ja antaa perusteelliset mutta helppotajuiset ohjeet niiden istuttamiseen, kasvatukseen, lannoitukseen ja hoitoon. Lisäksi mukana on konkreettisia vinkkejä, joilla hieman pohjoisemmassakin asuvat saavat hedelmätarhansa kukoistamaan.

Kirja opastaa valitsemaan sopivan lajikkeen runsaasta valikoimasta. Tuttujen hedelmäpuulajikkeiden lisäksi kirjassa tutustutaan tuorempiin tulokkaisiin.

Hedelmäpuumme on mainio opas satoisista hedelmäpuista haaveilevalle kotipuutarhurille.

Leif Blomqvist on pedersöreläinen taimistopuutarhuri ja tietokirjailija. Hän on perehtynyt erityisesti marjan- ja hedelmänviljelyyn, ja hänen hyötykasveja käsittelevät aiemmat kirjansa ovat olleet myyntimenestyksiä niin kotimaassa Suomessa kuin Ruotsissa ja Islannissa.

minerva

Kansi: Justine Florio / Taittopalvelu Yliveto Oy
Kannen kuvat: © Ninara / Flickr ja Leif Blomqvist
www.minervakustannus.fi

67.32

ISBN 978-952-375-722-6

9 789523 757226